

Müasir tarixdə miqrasiya prosesi haqqında

Öz gərginliyi, ziddiyyətləri, mövcud problemlərinin xarakteri və miqyası baxımından XXI əsrin ilk onilliklərinin beynəlxalq münasibətlər tarixində özünəməxsus yer tutacağı şübhəsizdir. Hər halda, beynəlxalq aləmdə böyük dövlətlərin kəskin geosiyasi, siyasi, iqtisadi, mədəni və digər sahələrdə apardıqları rəqabətdə yeni status almış aktorların - transmilli korporasiyaların, müxtəlif QHT-lərin, mətbuat orqanlarının, terror təşkilatlarının ciddi təsirə malik olan oyunçulara çevrilməsi əvvəlki dövrlərdə indiki qədər açıq və qabarıq şəkildə müşahidə olunmamışdır. Bütün bu prosesin ortaya çıxardığı problemlər isə göz qabağındadır: beynəlxalq münasibətlər sistemində “davranış kodeksi” hesab edilən beynəlxalq hüquq yalnız söz və bəyanat formasında bəzi sənədlərdə görüntü yaratmaq xatirinə qeyd olunur, insanlar və dövlətlər səviyyəsində ədalət anlayışı iflasa uğrayır, böhranlı regionların və ərazi münaqişələrinin sayı durmadan artır, zəngin və kasıb cəmiyyətlər arasındakı fərq getdikcə çoxalır.

dan etibarən müstəmləkəçilik maraqlarına xidmət edən miqrasiya prosesinin məqsədyönlü istiqamətdə aparılmasının əsası qoyulub. Bu dövrdə miqrasiya prosesi iki məqsədə xidmət edib. Birincisi, müstəmləkə əhalisindən Avropa və Amerikada ən aşağı səviyyəli işlərdə qul əməyi kimi istifadə olunması, ikincisi və daha vacibi isə öz dilini, mədəniyyətini və idarəçilik sistemini həmin əhaliyə aşılamaq və qəbul etdirmək üçün onların bir növ metropoliya ilə müstəmləkə arasında körpü rolunu oynamasını təmin etmək və bununla da ələ keçirilmiş torpaqlar üzərində nəzarəti qoruyub saxlamaq. Müxtəlif dövrlərdə keçmiş müstəmləkələrin iştirakı ilə yaradılmış və hazırda da fəaliyyət göstərən Millətlər Birliyi (Britaniya), Frankofoniya Beynəlxalq Təşkilatı (Fransa), İbero-Amerikan Dövlətləri Təşkilatı (İspaniya), Portuqal Dilli Ölkələrin Birliyi (Portuqaliya) kimi qurum və təşkilatlar, əslində, təbiiq olunan mexanizmlərin müstəmləkəçilik maraqları baxımından nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu bir göstəricisidir.

İkinci mərhələ soyuq müharibə illərini əhatə edir. II Dünya müharibəsinin başa çatması müstəmləkəçilik sisteminin dağılması və yeni beynəlxalq münasibətlər sisteminin formalaşması ilə nəticələnəndə, Qərbin öz keçmiş müstəmləkələrinə baxışlarında mahiyyətə dəyişiklik baş vermədi. Yeni müstəqillik qazanmış ölkələrin Qərbdə “Üçüncü dünya ölkələri” adlandırılması da bunun sübutudur. Bu ölkələrin əlaqələrdə təbiiq olunan yeni mexanizmlər yenə də Qərbin siyasi və iqtisadi maraqlarının təmin olunması prinsipi üzərində qurulmuşdu. Sadəcə, neo-müstəmləkəçilik sistemi keçmiş müstəmləkələrin zənginliklərinin kortəbii şəkildə qarət olunmasına deyil, ilk baxışdan bu ölkələr üçün cəlbədiçi görünen, lakin əslində, onların asılılığını artıran yeni siyasi və iqtisadi münasibətlərə, transmilli şirkətlər vasitəsilə xammal və əmək resurslarının istismarına əsaslanırdı.

Bu dövrdə daha geniş xarakter alan miqrasiya da mahiyyət etibarilə keçmiş müstəmləkələr üzərində nəzarəti qoruyub saxlamağa hesablanmış proses idi. İkinci Dünya müharibəsindən sonra Avropa ölkələrinin sürətli iqtisadi inkişafı daxili işçiyə ehtiyacını bir neçə dəfə üstələyirdi. Digər tərəfdən isə daxilə əhəlinin yaşlaşması və qitədən kənar ölkələrə ucuç işçiyə ehtiyacının bolluğu Qərb dövlətlərini “Üçüncü dünya ölkələri”ndən miqrasiyanı təviiq etməsinə vacib edirdi. Maraqlıdır ki, bu zaman hər bir Avropa ölkəsi yalnız öz keçmiş müstəmləkələrinə olan miqrantlara üstünlük verirdilər. Məhz miqrantların vasitəsilə metropoliya və müstəmləkə arasında mədəni körpü qorunub saxlanılmalı idi ki, bu da həmin ölkə üzərində siyasi və iqtisadi nəzarəti daha da asanlaşdırırdı.

Avropada multikulturalizm anlayışının bu dövrdə siyasi leksikona daxil edilməsi də təsadüfi deyil. İlk baxışdan miqrantların “yeni vətənlərində” onların dəyərlərinə, mədəni-dini fərqliliklərinə hörmət kimi görünən bu ideologiya əslində, bir tərəfdən onların assimilyasiyasını və Avropa dəyərlərinə inteqrasiyasını, digər tərəfdən isə öz ölkələrinə geri qayıtdıqdan sonra mədəni körpünü təmin edən vasitə kimi istifadəsinə nəzərdə tutuldu. Bu da əslində, Qərb multikulturalizminin yalnız öz dəyərlərini universal norma kimi qəbul edən və müstəmləkəçilik maraqlarına xidmət göstərən məfhum olduğunu sübut edir.

SSRİ və Varşava Müqaviləsi Təşkilatının dağılması ilə Qərbin soyuq müharibədə qələbəsindən

sonrakı dövr **üçüncü mərhələni** təşkil edir. Bu dövrdə faktiki dominant gücə çevrilən və heç bir ciddi rəqiblə qarşılaşmayan Qərb bu mərhələdən etibarən öz geosiyasi və iqtisadi maraqlarını tam şəkildə reallaşdırmaq, bütün dünyanın insan və təbii resursları üzərində total nəzarəti təmin etmək üçün səylərini əsirgəmədi.

Yeni beynəlxalq münasibətlər sistemində daha çox arxa planda və ABŞ-ın kölgəsində qalan Avropa isə bu yeni sistemdə ehtə ABŞ qədər faydalanmış oldu. Varşava Müqaviləsindən çıxmış Şərqi Avropa ölkələri Avropanın öz sərhədlərini genişləndirməyə və nəticə etibarilə iqtisadi mənfəətlərini artırmağa imkan yaradı. Avropanın güclü inkişafı da bu dövrdə təsadüf edir. Yeni bazarlar və Avropa ilə eyni dəyərləri “paylaşmalı olan” ölkələrdən gələn ucuz işçi qüvvəsi bu inkişafın əsasını təşkil edirdi. Şərqi Avropa ölkələrinə “inklüziv xristian klubu”na qoşulmaq şansı təqdim olunanda heç kim bu ölkələrin yeni inteqrasiya modelinə nə dərəcədə hazır olması sualını ortaya qoymadı. Sonrakı proseslər bu hazırlığa heç ehtiyacın da olmadığını göstərdi. İqtisadiyyatın liberallaşdırılması adı altında Qərb kapitali tərəfindən Şərqi Avropanın sənaye sahələrinin özəlləşdirilməsi bu ölkələrin iqtisadiyyatlarının məqsədyönlü şəkildə dağıdılmasına və rəqabətin aradan qaldırılmasına imkan yaradı. Əz inkişaf etmiş yeni üzvlərin milli iqtisadiyyatı daha güclülərlə azad və qeyri-bərabər rəqabətə açıq elan edildi və ehtə bunun nəticəsində həmin ölkələrin bir çox mühüm istehsal sahələri iflasa uğradı. Yeni üzvlər primitiv olaraq ixrac bazarı rolunu oynamağa məcbur oldular. Bu dövrdə baş vermış miqrasiya isə çoxlarının diqqətini cəlb etmədi. Al daxilində işçi qüvvəsinin sərbəst hərəkəti mütərəqqi ideya kimi təqdim olundu. Əslində isə Şərqi Avropa ölkələrində daxili istehsalın tənəzzülündən qaynaqlanan işsizlik problemindən çıxış yolu bu ölkələrin əmək qüvvəsinin ən təhsilli və ixtisaslı hissəsinin daha yaxşı yaşamaq və iş imkanı əldə etmək üçün Qərbi Avropa ölkələrinə köç etməsi ilə tapıldı. Onların sayı yüz minlərlə ölçülürdü.

Nəticə etibarilə miqrasiya prosesinin yuxarıda qeyd olunan hər üç mərhələsinin bir sıra parametrlərə görə ümumi xarakterə malik olduğu müşahidə edilməkdədir. Hər üç mərhələdə proseslər Avropa dövlətləri tərəfindən onların müəyyən etdiyi qaydalar, çərçivə və say əsasən idarə olunurdu. Nece adlandırılmasından asılı olmayaraq, başlıca məqsəd Avropanın siyasi və iqtisadi maraqlarının təmin olunması idi.

Amma XXI əsrdə baş verən proseslər Qərbin müəyyən hesablamalarının yanlış olduğunu, bu dövrdə qədrə aparılan siyasətin davam etdirilməsinin və əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi, siyasi, geosiyasi və iqtisadi maraqlara xidmət etməsinin mümkün olmadığını göstərdi.

Geosiyasi gərginliklər fonunda miqrasiya: çıxış yolu varmı?

2015-ci il artıq “Xalqların ikinci böyük köçü adlandırılır”. Bu da təəccüblü deyil. Yaxın Şərq və Afrikada öz evlərini tərk etməyə məcbur olan insanların sayı həqiqətən, böyükdür və Avropaya köç edənlərin sayı artmaqda davam edir. Budəfəki miqrasiyanın əvvəlkilərdən fərqi isə bundan ibarətdir ki, artıq indiki prosesi Qərb öz maraqlarına uyğun idarə edə bil-

mir və bu proses müstəmləkəçilik maraqlarının reallaşmasına yardım etmir.

Elmi ədəbiyyatlarda miqrasiyanın siyasi və iqtisadi formaları müəyyən edilib. Siyasi miqrasiyanın səbəbləri sırasında siyasi rejimlərin süqutu, hərbi münaqişələr və s. göstərilir. Lakin bu cür təsni-fat kifayət qədər dar çərçivəni əhatə edir və müasir dövrdə baş verən miqrasiya proseslərinin mahiyyətini tam şəkildə əks etdirmir. İlk səbəbləri baxımından hazırkı kütləvi miqrasiyanı “geosiyasi miqrasiya” kimi xarakterizə etmək daha doğru olardı. Belə ki, İraq, Liviya və Əfqanıstan kimi ölkələrdə həyata keçirilən rejim dəyişikliyi, “Ərəb baharı” prosesi, terrorçu qrupların fəaliyyəti nəticəsində geniş vüsət almış miqrasiya daha geniş regionda ciddi dəyişikliklərə yol açmaq imkanına malik oldu.

Hazırda avropalı liderlər situasiyanı sabitləşdirmək üçün müxtəlif proqramlar işləyib hazırlayırlar, lakin bunlar müvəqqəti xarakter daşıyır. Miqrantların gələcək taleyi ilə bağlı dəqiq fikir yoxdur. Onları cəmiyyətə inteqrasiya etmək mümkündürmü? Yoxsa müharibə nəticəsində dağılmış ölkələrinə geri qaytarılmalıdırlar? Bu, insan hüquqları ideallarına nə dərəcədə uyğundur?

Avropa ölkələrinin yeni kütləvi miqrasiya qarşısında aciz qalması onların bu vəziyyətə hazır olmadığını göstərir. Hər halda, yanlış siyasətin bu dərəcədə əks effekt verəcəyi gözlənilirdi. Tərtib olunan proqramlar isə prosesin səbəblərini deyil, nəticələrini aradan qaldırmağa yönəldiyindən uğur qazanmaq şansı yüksək deyil. Halbuki, artıq bir neçə il öncədən vəziyyətin bu cür olacağı ehtimal edilə bilərdi. Miqrasiyanı öz mənfəətlərinə uyğun idarə olunan, demografik problemləri aradan qaldıracaq müvəqqəti xarakterli proses kimi görən avropalılar sonradan bu siyasətin bir sıra fəsadlarını olacağını anladılar.

Bu dövrdə ən çox diqqəti cəlb edən məqamlardan biri Avropada irəli sürülən multikulturalizm ideyasının iflasa uğramasının islamofobiya meyillərinin güclənməsi ilə paralel şəkildə getməsi oldu. Belə ki, miqrantların sonrakı səillərini əvvəlkilərdən fərqli olaraq öz mədəni-dini dəyərlərini qoruyub saxlamağa israr etməsi Avropanın təbliğ etdiyi “universal dəyərlər” konsepsiyası ilə üst-üstə düşmürdü. İqtisadi böhran şəraitində həyat səviyyəsinin aşağı düşməsi, yoxsulluq və işsizliyin səviyyəsinin yüksəlməsi isə avropalıların miqrantlara qarşı dözümsüzlüyünün və cəmiyyətə daxilində gərginliyin artmasına gətirib çıxardı. Artıq 2010-2011-ci illərdən başlayaraq Fransa, Almaniya və Birləşmiş Krallığın rəhbərləri bir qədər əvvəlki dövrdə olduğu kimi, siyasi, geosiyasi və iqtisadi maraqlarına xidmət etməsinin mümkün olmadığını göstərdi.

Amma XXI əsrdə baş verən proseslər Qərbin müəyyən hesablamalarının yanlış olduğunu, bu dövrdə qədrə aparılan siyasətin davam etdirilməsinin və əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi, siyasi, geosiyasi və iqtisadi maraqlara xidmət etməsinin mümkün olmadığını göstərdi.

Nəticə etibarilə miqrasiya prosesinin yuxarıda qeyd olunan hər üç mərhələsinin bir sıra parametrlərə görə ümumi xarakterə malik olduğu müşahidə edilməkdədir. Hər üç mərhələdə proseslər Avropa dövlətləri tərəfindən onların müəyyən etdiyi qaydalar, çərçivə və say əsasən idarə olunurdu. Nece adlandırılmasından asılı olmayaraq, başlıca məqsəd Avropanın siyasi və iqtisadi maraqlarının təmin olunması idi.

Amma XXI əsrdə baş verən proseslər Qərbin müəyyən hesablamalarının yanlış olduğunu, bu dövrdə qədrə aparılan siyasətin davam etdirilməsinin və əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi, siyasi, geosiyasi və iqtisadi maraqlara xidmət etməsinin mümkün olmadığını göstərdi.

Amma XXI əsrdə baş verən proseslər Qərbin müəyyən hesablamalarının yanlış olduğunu, bu dövrdə qədrə aparılan siyasətin davam etdirilməsinin və əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi, siyasi, geosiyasi və iqtisadi maraqlara xidmət etməsinin mümkün olmadığını göstərdi.

kin artması Avropanın öz xristian dəyərlərini itirmək qorxusunu gücləndirir. Qərbin dünyanın müxtəlif regionlarında həyata keçirdiyi ssenarilərin birbaşa nəticəsi olan terror qruplaşmalarının Avropada törətdikləri terror aktları da islamofobiya meyillərinin güclənməsinə səbəb olub. Nəticədə isə öz təbliğatlarını miqrantlar və müsəlmanlar əleyhinə şüarlar üzərində quran, islamı təhlükəli ideologiya adlandıran ultra millətçi qüvvələrin əhali arasındakı nüfuzu gündən-gündən artmaqdadır ki, bu da “liberal Avropa” üçün başqa bir təhlükə mənbəyidir.

Beləliklə, bugünkü miqrasiya prosesi yalnız Avropanın coğrafi sərhədləri və sosial-iqtisadi vəziyyəti çərçivəsində nəzərdən keçirilməməlidir. Bu proses həm də Qərbin bütün dünya üçün universal anlayışlar kimi təqdim etməyə çalışdığı demokratiya, insan hüquqları prinsiplərinin etibarlılığı üçün də olduqca aktualdır. Miqrantların gələcək taleyi ilə bağlı qəbul olunan qərarlar Qərbin özünün bəyan etdiyi dəyərləri sadıqlıq baxımından bir sənəddir.

Miqrasiya prosesi bu gün beynəlxalq aləmin və beynəlxalq birliyin mühüm problemlərindən biridir. Bu problemın yaranmasına səbəb olan digər amil isə müxtəlif münaqişələrin illərlə həll olunmamasıdır, həmçinin bir sıra ölkələrdə sabitliyin pozulması və daha çox kənarıdan idarə olunan daxili çəkişmələrin baş verməsi-dir. Aparılan müşahidələr göstərir ki, son 20-30 ildə bu problemlərin həlli istiqamətində lazımi addımlar atılmayıb, əksinə, vəziyyət getdikcə pisləşib, hətta gərginlik qlobal xarakter alaraq böyük, qarşı-saxlanmaz təhlükəyə çevrilib.

Təəssüflər olsun ki, mühüm problemlərin yaranmasında da, onların aradan qaldırılmasında da əsas aktorlar beynəlxalq birliyin aparıcı dövlətləri, onların nəzarətində olan beynəlxalq və regional qurumlar, ya da yarıdaxilə qurumlar nəzarətə verilən təsisatlardır. Əsas məqsəd isə siyasi, geosiyasi, iqtisadi maraqlarının təmin olunmasıdır.

Vəziyyət nə qədər mürəkkəb olsa da, çıxış yolu kifayət qədər aydındır. Artıq beynəlxalq birlikdə gedən proseslərdə dünyaya köhnə “müstəmləkə eynəyi” ilə baxmaqdan imtina etməyin, ədalət anlayışını öz maraqları çərçivəsində həyata keçirməyə çalışmaqdan əl çəkməyin vaxtı çatmışdır. Şübhəsiz, bütün problemlərin kökündə məhz bu amillər dayanır. Qərbin Yaxın Şərq və Afrika kimi regionlarda əsrlər boyu həyata keçirdiyi siyasəti təftiş edərək ona ədalətli yanaşma nümayiş etdirməsi və məsuliyyəti öz üzərinə götürməsi yaxşı başlanğıc olardı. Lakin etiraf etmək lazımdır ki, müasir dövrdə bu cür yanaşma daha çox idealist düşüncə tərzinə xasdır. Ədalətli yanaşma isə beynəlxalq hüququn ailiyyətinə, dövlətlərin ərazi bütövlüyü və suverenliyinə, insan hüquqları prinsiplərinə həqiqətən, hörmət edildiyi güclü beynəlxalq münasibətlər sistemində mümkündür.

Deyərsən fransız filosofu Mişel Onfrenin öz fikirlərində haqlı olduğunu qəbul etmək məcburiyyətində qalacağıq: “Misir piramidaları, yunan məbədləri, Roma forumları (müəllif daha qədim dövrdə ekskurs edib bələdi) haqqında hamının məlumatı var. Belə ki, qədim sivilizasiyaların izlərini araşdırarkən, onları süquta aparan səbəbləri aydın müşahidə olunur. Görünür, 2000 yaşlı olan yəhudi-xristian sivilizasiyası bu qaydadan kənar qalmayacaq və onun taleyi əvvəlki kimi olacaq”.